

АПАРАТ НАВЧАЛЬНОГО ВИДАННЯ ЯК ПОКАЗНИК ЙОГО КУЛЬТУРИ (на прикладі шкільних підручників з хімії)

Надія Зубко

*старший викладач кафедри книгознавства та комерційної діяльності
Української академії друкарства*

Систематизовано погляди українських та російських дослідників на апарат книги. На прикладі сучасних підручників з хімії для сьомого класу середньої загальноосвітньої школи проаналізовано передмову, зміст, покажчики, примітки, словники, рубрикацію, сигнали-символи, колонтитули, виділення, вихідні відомості, бібліографічні списки, анотацію та інші складові апарату видань. Розкрито їх значення для формування культури навчальної книги.

Ключові слова: *апарат книги, передмова, зміст, рубрикація, виокремлення, сигнали-символи, колонтитул, покажчик, словник, примітки, бібліографічні списки, анотація, вихідні відомості.*

Підручник залишається сьогодні основним засобом навчання у загальноосвітній середній школі. Він покликаний не лише забезпечити учнів належним рівнем знань, умінь і навичок, а й сприяти формуванню навчального, громадянського, інформаційного, соціального досвіду. Таким вимогам може відповідати лише якісний підручник, що характеризується високою видавничою культурою.

Культуру книги формують різні чинники, важливе місце серед яких посідає апарат видання. Аналізуючи публікації, присвячені апарату книги, можна стверджувати, що єдності у розумінні цього поняття поки що не знайдено. Енциклопедія “Книга” визначає апарат видання як “додаткові до основного тексту видання довідково-допоміжні і науково-допоміжні матеріали, що полегшують читачеві користування книгою і забезпечують глибше розуміння її змісту завдяки новій інформації” [2, с. 39]. До найпоширеніших елементів апарату книги В. Барикін зараховує анотацію,

передмову, післяслово, вступну статтю, коментарі, примітки, додатки, вихідні відомості, покажчики і т. п. [2, с. 39]. М. Сікорський виділяє такі складові апарату книги, як передмова (післяслово), прикнижкова анотація, примітки, коментарі, покажчики, внутрішньокнижкова та прикнижкова бібліографія, додатки, зміст, вихідні відомості [20, с. 313]. Б. Тяпкін описує майже дев'яносто елементів апарату книжкового видання [22].

Відомий російський книгознавець А. Мільчин трактує апарат видання “як комплекс додаткових до основного тексту видання елементів, з допомогою яких користування цим виданням стає легшим і зручнішим” і поділяє його на чотири блоки: розпізнавальний, довідково-пошуковий, науково-допоміжний, бібліографічний [14, с. 42]. Е. Огар наголошує, що апарат видання сприяє “опрацюванню видання в обліково-статистичних, книготорговельних, бібліотечно-бібліографічних, інформаційних та наукових установах” [15, с. 17].

М. Тимошик пропонує при розгляді змістової (текстової) конструкції видання виокремлювати такі її головні частини: службову (вихідні відомості, зміст, колонтитул, колонцифра), вступну (передмова, вступна стаття, історико-біографічний нарис), основну та заключну (післямова, коментарі, додатки, покажчики, списки скорочень і умовних позначень, списки літератури тощо), вступаючи таким чином у суперечність з усталеним у теорії видавничої справи поняттям “апарат видання” [21, с. 159]. Свою позицію автор відстоює, виходячи з лексичних значень слова “апарат” (жодне з яких не дає підстав для наведених вище тлумачень), зарубіжного досвіду та практики книготворення. Але ми вбачаємо певний формалізм, а то й алогічність у віднесенні окремих конструктивних елементів видання до заключної частини, оскільки бібліографічні списки, примітки, список скорочень і умовних позначень не обов'язково подають в кінці книги.

Апарат видання у поєднанні тих чи інших елементів підвищує якість видання будь-якого виду, забезпечує гармонію тексту і контексту. Для навчальної книги він має особливе значення, оскільки сприяє реалізації багатьох функцій: систематизаційної, управлінської, мотиваційної, координаційної, самоосвітньої та ін. Відомі підручникомознавці Д. Зуєв [10] та В. Бейлінсон [3],

розглядаючи навчальну книгу як систему, виокремлюють у ній два основні компоненти: текстовий і позатекстовий. До складу позатекстового належать ілюстративний матеріал, апарат організації засвоєння матеріалу, покликаний стимулювати і скеровувати пізнавальну діяльність учнів, та апарат орієнтування, що забезпечує цілеспрямовану орієнтацію учнів у змісті і структурі навчальної книги, створює необхідні умови для успішної самостійної роботи з нею [3, с. 85]. Українські дослідники, зокрема Я. Кодлюк [11], А. Серета та В. Павленко [19], використовують таке розуміння структури підручника як базове для власних напрацювань. Відомий вчений у галузі типології книги О. Гречихін вважає виокремлення позатекстових компонентів у структурі книги штучним і не обґрунтованим, оскільки, за винятком ілюстративного матеріалу, це теж тексти [8, с. 343]. До того ж, у згаданій моделі поза увагою дослідників залишилися вихідні відомості та анотація. У цьому сенсі заслуговує уваги структура навчального видання, запропонована С. Антоною. Дослідниця у межах апарату навчального видання виокремлює апарат орієнтування, апарат організації засвоєння матеріалу й апарат опрацювання видання загалом [1, с. 108].

Думки авторів розходяться й у трактуванні складових елементів апарату орієнтування. Більшість відносить до нього передмову, бібліографічні матеріали, покажчики, рубрикацію, сигнали-символи, зміст, колонтитули. Окремі автори зараховують до цього апарату ще й примітки, словники, списки скорочень та умовних позначень, шрифтові виділення. Нам видається не цілком доречним включення списку літератури до апарату орієнтування. Можливо, є сенс виділити у межах навчальної книги три підсистеми: навчальний твір, ілюстративний матеріал, апарат. Останній можна диференціювати на окремі види відповідно до призначення: дидактичний, розпізнавальний, бібліографічний і т. д.

Отже, на сьогодні чітко викристалізованої дефініції поняття “апарат підручника” не існує. Різні, часом суперечливі, погляди щодо його оптимального наповнення, ускладнюють конструювання навчальної книги, а відтак ефективність функціонування у навчальному процесі. Тому дослідження, спрямовані на побудову цілісної моделі навчальної книги, доречно продовжувати і надалі.

Особливе значення апарату у навчальній книзі усвідомлювалося авторами і видавцями ще наприкінці XIX ст. Ще в дорадянських підручниках з хімії можна спостерігати чітке структурування навчального матеріалу. У деяких з них подано авторські та видавничі передмови, детальні змісти, “поазбучні” покажчики, шрифтові виокремлення (у тому числі за допомогою розрядки). У більшій частині радянських підручників з хімії використана чітка багаторівнева рубрикація текстового матеріалу, що увиразнює його поділ на основний, додатковий та пояснювальний блоки. Для швидкого орієнтування у тексті підручника з’являються сигнали-символи. Для виділень у тексті використовують не лише шрифти різного накреслення та насиченості, а й лінії, рамки та колір [9, с. 277].

Паралельно із створенням перших підручників з хімії у незалежній Україні розпочалася робота з побудови їхньої ідеальної моделі. Особлива роль у цьому процесі належала працям Н. Буринської [5-7], яка водночас виступала автором українських підручників з хімії. Поступово якість навчальних книг поліпшується, а вимоги до змісту, структури та допоміжних елементів зростають. Так, у “Положенні про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів” при оцінці навчальних книг запропоновано враховувати не лише вимоги змісту (його науковості, структури), але й до навчально-методичного апарату [16]. У наказі Міністерства освіти і науки України “Про проведення апробації якості підручників для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів” серед різних критеріїв оцінки підручників вчителем запропоновано й такі: продуманість рубрикації, заголовків, сигналів-символів, доцільність обсягу та змісту матеріалів довідкового характеру [18].

Теоретичні напрацювання й практичний досвід у галузі навчального книговидання слугували основою для використання у сучасних шкільних підручниках тих елементів, які допомагають учням швидко орієнтуватися у складній структурі сучасної навчальної книги. Йдеться про передмову, бібліографічні матеріали, покажчики, рубрикацію, сигнали-символи, зміст, колонтитули, вплив яких на якість навчальних видань ми спробували проаналізувати

на прикладі шкільних підручників з хімії для 7 класу дванадцятирічної загальноосвітньої школи, випущених у видавництвах “Перун” (автор — Н. Буринська) [4], “Генеза” (Г. Лашевська) [12], “Академія” (П. Попель та Л. Крикля) [17].

Передмова подається у всіх згаданих підручниках. Вона традиційно розпочинається з визначення місця й ролі хімії як науки у природі та суспільстві, проте основна увага концентрується довкола підручника як основного засобу навчання учня та особливостей роботи з ним. Так, Н. Буринська у передмові визначає одинадцять правил роботи з підручником, яких слід дотримуватися, щоб вивчення хімії було успішним. Автор іншого підручника — Г. Лашевська — у передмові характеризує методику роботи з окремими складовими компонентами видання (а загальні прийоми роботи з книгою розкриває у “Пораднику учня” — окремі структурні частини підручника), закликає до раціональної організації навчальної діяльності, спонукає критично сприймати інформацію, перевіряти й осмислювати її, наголошує на необхідності поглиблювати знання з хімії за допомогою інших джерел: книжкових та інтерактивних. Така передмова виконує для учнів функцію своєрідної інструкції. Звертання до школяра на “ти”: “учню”, “юний друже” створює ефект довіри до автора та сприяє формуванню приязного ставлення до підручника як до важливого джерела знань, “помічника”, “путівника у захоплюючій мандрівці до світу хімії” тощо.

Одним із найстаріших і найживаніших елементів апарату навчального видання є *зміст*, який дає учителеві та учневі загальне уявлення про структуру книги, а також спрощує й пришвидшує пошук параграфу чи інших складових частин підручника.

У підручниках з хімії, що їх розглянемо, зміст відображає назви основних розділів та параграфів. Використання шрифтів різного кольору, накреслення (курсив, розбивка), насичення (жирний для заголовків найвищого рівня), втяжки, зміна інтерліньяжу чітко відтворюють підпорядкування заголовків різного ступеня, роблять легко помітними окремі складові підручника (зокрема, практичні роботи), оптимізують їх пошук. На відміну від інших підручників, в “Хімії” Н. Буринської зміст подано не в кінці, а на початку книги (на звороті титульного аркуша). Зміст у цьому виданні вирізняється ще й кольоровим виконанням. Вступна частина,

перший та другий розділи надруковані на рожевій, голубій та жовтій плашках, колір яких використовується також як тло для колонтитулів і колонцифр певної частини видання та виводиться на боковий обріз книжкового блоку. Таким чином, відповідний колір асоціюється в учня з конкретним розділом, поліпшує орієнтацію у виданні, створює гармонійний розпізнавальний ансамбль.

Структура навчальної книги є доволі складною. Вона передбачає поділ навчального матеріалу на розділи, параграфи, пункти, тобто своєрідні “порції”, посильні для опрацювання учнями відповідного віку. Для того, щоб архітектоніка підручника була виразнішою, використовують систему *рубрик*, які вказують на взаємозв’язок і підпорядкованість композиційних частин видання. Рубрики допомагають краще орієнтуватися у тексті, визначають тему означеної ними частини, дають змогу швидко виокремити головну думку, поглиблюють розуміння твору, змушують учня зупинитися, осмислити прочитане, попереджають про зміст подальшого тексту, готують до нього. Функціональність рубрик залежить, головним чином, від влучності та правильності їх формулювання, а також від продуманого оформлення.

Основний текст в аналізованих підручниках розділено на два головні розділи, в межах яких налічується 16 параграфів у підручнику Н. Буринської, 21 — П. Попеля та Л. Криклі, 23 — Г. Лашевської. Вони у свою чергу диференційовані на пункти, а то й на підпункти. Проте не у всіх підручниках вдається прослідкувати якусь закономірність щодо виокремлення в межах параграфу тої чи іншої кількості пунктів: Н. Буринська третину параграфів на пункти не членує, у деяких (§ 14, 16) виділяє по одному пункту, в решти — від двох до семи. Прагнення до системності у цьому плані спостерігається у підручнику Г. Лашевської, де кожен параграф поділено на два або три пункти, заголовки яких складені упідбір з текстом насиченим шрифтом синього кольору.

Назви заголовків у сучасних підручниках з хімії формулюють, головним чином, у формі стверджувальних речень, зрідка питальних. Останні використовують у різних підручниках, передусім, для вступних параграфів, наприклад: “Звідки походить хімія?”, “Що означає слово хімія?”, (Г. Лашевська), “Що вивчає хімія і чому її треба вчити?” (Н. Буринська), “Що таке хімія?”, “Як

вивчати хімію?” (П. Попель). Г. Лашевська для акцентування уваги учнів на окремих складових навчального тексту та методичного апарату послуговується спонукальними заголовками: “Підсумуймо!”, “Застосовуй свої знання й уміння!” тощо.

До складу заголовків першого та другого рівнів входить як текстова, так і нумераційна частини. Вони обидві важливі: перша — знайомить читача зі змістом розташованого далі тексту, друга — сприяє легшому запам’ятовуванню та занотовуванню домашнього завдання.

В аналізованих навчальних виданнях заголовки різного рівня відрізняються кеглем, накресленням, гарнітурою, насиченням, кольором шрифту, розміщенням (посередині рядка, упідбір з текстом, врозріз тексту, на спусковій прогаліні “шапкою” чи “ліхтариком”, на шмуцтитулі у супроводі документальних та схематичних ілюстрацій), відмежуванням від тексту параграфу лініями різної товщини та кольору.

Найвиразнішу рубрикацію спостерігаємо у підручнику Г. Лашевської. Вона реалізується через використання шмуцтитулів — окремих сторінок, на яких вміщені ілюстрації, що в узагальненому вигляді відображають зміст наступного розділу, спускових шпальт, шрифтів різного розміру, кольору, насиченості, написання. Заголовки методичних текстів, спрямованих на засвоєння знань, друкують на кольоровому фоні і супроводжують типовими мініатюрними ілюстративними зображеннями.

У підручнику Н. Буринської окремі структурні частини виділяють заголовками, лініями та рамками яскравого забарвлення: синьою — ключові поняття та вміння і лабораторні роботи, червоною — підсумки наприкінці параграфів, зеленою — завдання для самоконтролю.

Для позначення структурних елементів у навчальній книзі використовують *сигнали-символи*. У підручниках з хімії, які ми розглядаємо, їх комбінації різні. Геометричні і знакові символи представлені у підручниках Н. Буринської, П. Попеля та Л. Криклі. Синій круг у першому та червоний трикутник у другому акцентує увагу на завданнях у тексті параграфу, знак запитання — в кінці. Як сигнал-символ у цих виданнях використовується лінія, рамка, колір, спосіб складання. У “Хімії” Н. Буринської

під боковий обріз сторінки виведена мітка у вигляді різнокольорових смуг на берегах, розташованих на різній висоті і помітних навіть тоді, коли підручник закритий. Такі мітки є й у підручнику Г. Лашевської, проте розміщені вони біля верхнього та нижнього обрізів. Варто відзначити, що у цьому підручнику кількість сигналів-символів є найбільшою. Вони дають змогу швидко розпізнати різні види завдань, виокремлювати практичні та лабораторні роботи, висновки та цікавинки. Цікаво, що тут сигнали-символи відтворюють хімічну символіку і вдало вписуються у контекст підручника. Проте ефективність використання піктограм була б вищою, якби їх символічне значення розкривалось у передмові чи іншій структурній частині видання.

Сучасні підручники рясніють різними видами *виокремлень*: мнемонічно-довідковими, структурними, структурно-рубрикаційними. Для цього використовують передусім шрифти різного насичення, розміру, нахилу, гарнітури, а також фарбу іншого кольору, односторонні та двосторонні втяжки, лінії та рамки, плашки тощо.

Основний текст в аналізованих підручниках складений шрифтом прямого написання Шкільної гарнітури. Курсивом виділяють нові терміни, важливі твердження, слова із логічним наголосом. У підручнику Г. Лашевської для виокремлень-відсилань вжито підкреслення, які інформують учня про те, що пояснення таких слів можна знайти у тлумачному словнику. Похилий шрифт вжито для додаткових текстів. У підручнику П. Попеля їх відокремлюють ще й горизонтальними та вертикальними лініями червоного кольору. У передмові зазначається, що ці відомості адресовані учням, які зацікавлені у розширенні й поглибленні своїх знань. Шрифтом іншої гарнітури, розміру чи написання складають біографічні відомості про відомих хіміків, приклади розв'язання задач, завдання наприкінці параграфів, а також підписи під ілюстраціями. У підручнику П. Попеля та Л. Криклі тексти з рубрики “Цікаво знати” винесено на береги, а звичний чорний шрифт змінено на синій.

Жирне та напівжирне написання шрифту наголошує на особливо важливих елементах навчального тексту: визначеннях або висновках, які додатково виокремлюють за допомогою кольорових ліній, рамок, фону. Не можуть залишитись непоміченими

складені червоним кольором і обведені червоними рамками правила техніки безпеки, яких необхідно дотримуватися під час проведення експериментів.

У сучасних підручниках з хімії як спосіб виокремлення активно використовують кольорове тло (залівку). Таким чином у підручнику Г. Лашевської виокремлено правила, узагальнення до параграфів, “цікавинки”, П. Попеля та Л. Криклі — лабораторні досліди, Н. Буринської — найважливіші дослівні “витяжки” з тексту параграфа на полях (маргіналії).

Колонтитули — заголовкові дані, винесені за основний текст і відбиті від нього — трапляються лише в одному з аналізованих підручників, а саме у “Хімії” Г. Лашевської. Вони мають двосторонній характер, тобто на лівій шпальті книжкового розвороту подаються відомості про назву видання, а на правій — про назву розділу, який змінюється з початком наступної теми. Текст колонтитулу розбавлено зображеннями предметів лабораторного посуду, що дало змогу гармонійно вписатися у композицію сторінки підручника з хімії. Цікаво, що фон зображення у зоні колонтитулу й колонцифри для кожного розділу є різним (світло-рожевим, голубим або бежевим) і добре помітним на верхньому й нижньому обрізі книжкового блоку. Наявність цього елемента підсилює систематизаційну функцію видання та його естетичну привабливість.

Традиційними структурними елементами навчальної книги з хімії стали такі *покажчики*: предметні, до складу яких входять основні терміни та поняття, й іменні, що містять прізвища та ініціали осіб, про яких йшла мова у підручнику. Кількість понять, згаданих у предметному покажчику у підручниках з хімії, коливається від 46 до 90. У іменних покажчиках кількість рубрик є суттєво меншою: від 9 до 30. Серед них: Й. Барцеліуса, Р. Бойля, А. Лавуазьє, М. Ломоносова, Д. Менделєєва, Дж. Прістлі, К. Шеєле та ін.

Найвдаліше розташування покажчика, на нашу думку, у підручнику Н. Буринської — в кінці книги, тоді як зміст подано на початку. Однак у цьому виданні покажчик не виконує покладеної на нього функції, оскільки не містить посилань на сторінки, де йде мова про перелічені об’єкти тексту.

Усталеними, але порівняно новими складовими підручників з хімії можна вважати *тлумачні словники*, побудовані за алфавітним принципом і розміщені наприкінці видання (перед покажчиками). У підручнику Г. Лашевської такий словник найповніший: налічує близько ста слів та словосполучень.

Примітки — це елемент апарату видання, який не набув поширення у підручниках з хімії. Такі посторінкові стислі доповнення до основного тексту та роз'яснення окремих понять зустрічаємо лише у підручнику П. Попеля та Л. Криклі. Вони знайомлять з етимологією деяких термінів (фотосинтез, екологія), гіпотезами вчених, визначеннями, а також надають поради щодо проведення дослідів.

До апарату книги зараховують і *вихідні відомості*, призначені не лише для інформування читача про найнеобхідніші характеристики книги (назву, автора, вид, читацьку адресу), але й для ефективної роботи видавничих, книготорговельних, бібліотечних та бібліографічних організацій. Вихідні відомості розташовують на перших (титулі та його звороті) та останніх сторінках видань, а окремі з них — і на оправі, з якої починається знайомство читача з книгою.

У підручниках з хімії до складу вихідних входять відомості про авторів, назву видання, підзаголовкові дані (у тому числі відомості про вид видання: підручник для загальноосвітньої школи), власне вихідні дані, класифікаційні індекси Бібліотечно-бібліографічної класифікації, авторський знак, міжнародний стандартний номер книги, штрих-код (лише у підручнику Г. Лашевської), знак охорони авторського права, випускні дані (інформація про обсяг, формат видання та інші параметри художньо-технічного оформлення і т. д.). Особливим елементом вихідних відомостей підручників є гриф, який інформує про те, що видання придатні для використання у навчальному процесі. Так, у підзаголовкових відомостях усіх аналізованих підручників зазначено, що вони “рекомендовані Міністерством освіти і науки України”. Позитивно сприймається інформація про рецензентів, уміщена в підручнику Г. Лашевської на звороті титульної сторінки. Такі відомості за умови авторитетності імен викликають довіру у читача, передусім вчителя.

Складовою частиною апарату видання є *анотація* — коротка характеристика тематичного змісту видання (твору), його соціально-функціонального призначення, форми й інших особливостей [14, с. 40]. Традиційно у стабільних шкільних підручниках радянського часу анотації не вміщували. Їхня роль зросла наприкінці минулого століття у зв'язку з появою на ринку альтернативних навчальних посібників та підручників з хімії. Анотації давали змогу з'ясувати, за якою програмою написані підручники, що у них є нового та цінного. Їх вміщують у більшій частині сучасних видань навчального характеру в межах макету анотованої каталожної картки.

Анотація на звороті титульного аркуша “Хімії” П. Попеля обмежується описом структури підручника, з якою читач легко може ознайомитися безпосередньо зі змісту видання, тобто інформація без потреби дублюється. Анотація у підручнику Г. Лашевської звертає увагу не лише на зміст видання, а й на його “сильні сторони”: встановлення міжпредметних зв'язків, формування в семикласників уміння працювати з інформацією, розвиток творчих здібностей та інтуїції, наявність завдань проблемного характеру, створення портфоліо персональних навчальних досягнень і т. п. У підручнику Н. Буринської анотації немає, що знижує бібліографічну культуру цього видання загалом.

Списки літератури відсутні у сучасних підручниках з хімії. Певною мірою, це пов'язане із скороченням випуску популярної книги для школярів та відсутністю сучасних видань в асортименті книгарень та фондах бібліотек. Водночас підручник без рекомендованих бібліографічних списків обмежує можливості учнів щодо розширення й поглиблення знань з хімії.

У підручнику Г. Лашевської бібліографічні відомості увійшли до складу запитань і завдань. У рубриках “До твого портфоліо” та “Застосовуй свої знання та вміння” автор знайомить учнів з відомими літературними творами А. Конан Дойля, Лукреція, П. Куліша, Б. І. Антонича, Я. Корчака, у яких використано хімічні відомості; наводить уривки з наукових праць, наприклад, “Історії української культури” за редакцією Б. Патона про витоки хімічних знань у Київській Русі.

Отже, порівняльний книгознавчий аналіз підручників з хімії продемонстрував, що у них різною мірою використані елементи апарату і, відповідно, несповна зреалізовані функціональні можливості. Основною прогалиною згаданих підручників є відсутність бібліографічних списків рекомендованої літератури. З цікавістю школярі опрацьовували б Інтернет-ресурси з хімії. Тому до них варто відсилати учнів на сторінках сучасних підручників. Загалом у порівнянні з підручниками попередніх років випуску, сучасні навчальні книги з хімії істотно “виросли”, збагатившись сигналами-символами, колонтитулами, передмовами. Удосконалення художньо-поліграфічного оформлення навчальних книг значно підвищує їх ергономічні характеристики. Використання багатофарбового друку дало змогу увиразнити окремі елементи апарату книги, посилити їхні орієнтувально-пошукові функції.

Звичайно, якість підручника визначається, насамперед, опублікованим на його сторінках навчальним твором. Але адекватність навчального тексту, його цільове й читацьке призначення забезпечується раціонально розробленим апаратом, мета якого — цей текст зробити відкритішим, зрозумілішим і доступнішим для учня. Апарат формує вміння учня працювати з книгою, виховує кваліфікованого читача. Тому всі елементи апарату навчальних видань заслуговують на особливу увагу з боку авторів, видавців та дослідників; вони повинні розглядатися рецензентами, враховуватися експертами при оцінюванні рукописів, наданні їм грифів і рекомендації до друку, аналізуватися під час апробації. Лише при такому системному підході — як до формування апарату видання, так і його оцінки — можемо і надалі сподіватися на позитивну динаміку національного підручникотворення.

1. Антонова С. Г. Работа редактора над структурой и аппаратом учебного издания для общеобразовательной школы / Антонова С. Г. // Книга: исследования и материалы. — Москва : Наука, 2004. — Сб. 82. — С. 106-122.
2. Барыкин В. Е. Аппарат книги / В. Е. Барыкин // Книга: энциклопедия. — Москва: БРЭ, 1999. — С. 39.
3. Бейлинсон В. Г. Арсенал образования: характеристика, подготовка, конструирование учебных изданий / В. Г. Бейлинсон. — Москва : Книга, 1986. — 288 с.

4. *Буринська Н. М.* Хімія : 7 кл. : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / *Н. М. Буринська.* — Київ ; Ірпінь : Перун, 2008. — 112 с.
5. *Буринська Н. М.* До проблеми оцінювання якості підручникотворення / *Буринська Н. М.* // *Наук. світ.* — 2003. — № 6. — С. 12-13.
6. *Буринська Н. М.* Концепція шкільного підручника хімії / *Буринська Н. М.* // *Біологія і хімія в школі.* — 1997. — № 4. — С. 12-15.
7. *Буринська Н. М.* Підручник хімії для 12-річної школи / *Буринська Н. М.* // *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр.* — Київ : Педагогічна думка, 2000. — Вип. 2. — С. 47-50.
8. *Гречихин А. А.* Библиотипология как научное направление : особенности становления и развития в российском книговедении / *А. А. Гречихин.* — Москва : МГУП, 2003. — 422 с.
9. *Зубко Н. Н.* Культура навчальної книги: історія і сучасний стан (на прикладі підручників з хімії для середньої загальноосвітньої школи) / *Надія Зубко* // *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України : [зб. наук. пр.].* — Львів, 2008. — Вип. 1 (16). — С. 272-285.
10. *Зув Д. Д.* Школьный учебник / *Д. Д. Зув.* — Москва : Педагогика, 1983. — 240 с.
11. *Кодлюк Я.* Теорія і практика підручникотворення у початковій освіті / *Я. Кодлюк.* — Київ : Наш час, 2006. — 368 с.
12. *Лашевська Г. А.* Хімія : 7 кл. : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / *Г. А. Лашевська.* — Київ : Генеза, 2007. — 200 с.
13. *Лукашова Н. І.* Історико-дидактичний аналіз шкільних підручників з хімії у контексті сучасності / *Лукашова Н. І.* // *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр.* — Київ : Педагогічна думка, 2006. — Вип. 6. — С. 77-83.
14. *Мильчин А. Э.* Издательский словарь-справочник / *А. Э. Мильчин.* — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : ОЛМА-Пресс, 2003. — 560 с.
15. *Огар Е. І.* Українсько-російський та російсько-український словник-довідник з видавничої справи / *Е. І. Огар.* — Львів : Палітра друку, 2002. — 224 с.
16. Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм і підручників для загальноосвітніх навчальних закладів // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. — 2004. — № 5. — С. 25-32.
17. *Попель П. П.* Хімія : підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закладів / *П. П. Попель, Л. С. Крикля.* — Київ : Академія, 2008. — 136 с.
18. Про проведення апробації якості підручників для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів : Наказ Міністерства освіти і науки України № 131 від 17.02.2009 р. // http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/3106.

19. *Середя А. П.* На допомогу авторам навчальної літератури / *А. П. Середя, В. С. Павленко.* — Київ : Вища школа, 2001. — 80 с.
20. *Сикорский Н. М.* Работа редактора над аппаратом книги // Теория и практика редактирования / *Н. М. Сикорский.* — Москва : Высшая школа, 1971. — С. 313-340.
21. *Тимошик М. С.* Службова частина (апарат) видання // Книга для автора, редактора, видавця : практич. посібник / *М. С. Тимошик.* — 2-ге вид., стер. — Київ : Наша культура і наука, 2006. — С. 157-176.
22. *Тяпкин Б. Г.* Аппарат произведения печати. Методика выбора, подготовка и редакционная обработка / *Б. Г. Тяпкин.* — Москва : Книга, 1977. — 126 с.

BACK MATTER OF EDUCATIONAL EDITION AS INDICATOR OF HIS CULTURE (based on chemistry textbooks for secondary school)

Nadia Zubko

The ideas of the researchers of the back matter of book are systematized. Preface, contents, auxiliary index, notes, vocabulary, rubricated system, signals-symbols, catchword, accentuation, publisher's imprint, list of work consulted, annotation and other constituents of back matter of book are analysed on the example of modern chemistry textbooks for the seventh class of secondary school. Their importance for forming of culture of educational book is indicated.

Keywords: *Back matter of book, Preface, Contents, Auxiliary index, Notes, Vocabulary, Rubricated system, Signals-symbols, Catchword, Accentuation, Publisher's imprint, List of work consulted, Annotation.*

АППАРАТ УЧЕБНОГО ИЗДАНИЯ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ ЕГО КУЛЬТУРЫ (на примере школьных учебников по химии)

Надежда Зубко

Систематизировано взгляды украинских и российских исследователей на аппарат книги. На примере современных учебников по химии для седьмого класса средней общеобразовательной школы проанализировано предисловие, содержание, указатели, приметки, словари, рубрикацию, сигналы-символы, колоннитулы, выделения, выходные данные, библиографические списки, аннотацию и другие составные аппарата изданий. Раскрыто их значение для формирования культуры учебной книги.

Ключевые слова: *аппарат книги, предисловие, содержание, рубрикация, выделение, сигналы-символы, колоннитул, указатель, словарь, приметки, библиографические списки, аннотация, выходные данные.*